

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2023.1.1>
УДК 821.161.2-3.09'06

Лідія Кавун

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Університетська, 22, Черкаси, 18031, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-2782-7521>
kavun_li@ukr.net

ТЕМА ПАМ'ЯТІ Й ТОТОЖНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю висвітлення питань пам'яті й тотожності в умовах глобалізації, деколонізації, загострення російсько-української війни, активізації пошуків національної й індивідуальної ідентичності, зокрема засобами художнього слова. Об'єкт дослідження становлять художні тексти української літератури початку XXI століття, які фіксують пам'ять, порушують проблеми тотожності й історичної тягlosti. Епічний вимір проблеми найповніше репрезентують романи Тані Малярчук «Забуття», Софії Андрухович «Амадока», Марії Матіос «Букова земля». Предметом студії є індивідуальна та групова пам'ять і тотожність, свого часу штучно витіснена із національного наративу й зумисне перервана диктаторським радянсько-російським режимом. Мета дослідження — проаналізувати художню реконструкцію пам'яті і тотожності українців у вітчизняній літературі початку XXI століття, з'ясувати інструменталізацію пам'яттєвих смислів і ролі пам'ятання/забування.

У результаті дослідження за допомогою герменевтичного методу простежуємо художню інтерпретацію пам'яті в контексті інтенсивного осмислення місця і ролі українців у розгортанні сюжету історії, повернення їм почуття індивідуальності, і просто неповторності, інтегральності і тягlosti (тобто сталості). Роман «Забуття» Тані Малярчук оповідає про пам'ять та місце сучасної людини в постколоніальному українському просторі, про усвідомлення нею зв'язку і спадкоємності минулого, теперішнього і майбутнього. Роман Софії Андрухович «Амадока» обертається навколо історії чотирьох поколінь різних епох і об'єднаний темою розриву пам'яті, традиції, часу, простору. Вдалу спробу позитивного опрацювання пам'яті й тотожності на матеріалі історії Буковини XVIII–XXI ст. здійснила Марія Матіос у романі «Букова земля». Окрім спільної мети — викриття радянської псевдопам'яті й (від)живлення питомої української тотожності, автори порушують проблеми регіональної специфіки суспільного сприйняття і розвінчування радянсько-російських міфів щодо СРСР.

Перспективами дослідження теми пам'яті й тотожності є відтворення всієї палітри смислових ресурсів, зашифрованих в українській літературі. Це може стати способом звільнення з-під влади міфів російської імперії.

Ключові слова: сучасна українська література; тотожність; пам'ять; тягlostь; ідентичність; роман.

І в минулому, і в сучасному суспільстві поняття пам'яті й тотожності є органічно переплетеними. Пам'ять завдяки своїй силі пригадування та рефлексії сприймається як основний і необхідний шлях для самовідкриття, самовираження та самопізнання, що має вирішальне значення для розуміння фізичного й духовного світу. Відтак пам'ять стає основоположною для тотожності, оскільки саме через складний процес і групового, й індивідуального спогаду та пам'яті культурні, політичні, національні, релігійні, гендерні ідентичності не тільки уявляються, але й конструюються, реконструюються та репрезентуються. «Пам'ять і тотожність стали майже синонімами», — зазначає П'єр Нора (2014, с. 65). Згідно з класичним твердженням Джона Локка (2017, с. 137), тотожність сягає так само далеко, як і наша свідомість, отже, наше почуття тотожності сформоване нашою усвідомленою пам'яттю.

Глобалізація, перетворення світової цивілізації, переколювання державних кордонів на межі

XX–XXI ст. задають новий темпоритм, у якому пам'ять переколюється, змінюється, доповнюється — одним словом, використовується. Сьогодні, у часи після розпаду советської імперії й сучасної російсько-української війни, існування українства загальною і української культури зокрема — це життя на межі смерті: боротьба, виживання, умирання й (від)живлення. Тобто існування як безнастанна турбота про збереження особистої та національної тотожності, яка тепер піддається черговому випробуванню, адже Росія задля реалізації своїх імперських амбіцій вдалася до воєнної агресії й водночас маніпуляцій тотожністю українців через вплив на пам'ять. Йдеться про привласнення української історії, культури, заперечення нашої мови, також спалювання шкільних підручників з історії України й української мови і літератури, повалення старих пам'ятників і будівництво нових, створення кінострічок (останнім часом — телефільмів); тобто російський тоталітаризм скерований на вилучення певних історико-культурних

фактів і створення інших інтерпретацій минулого й сучасного. Ці зміни зорієнтовані на колонізацію, поневолення й домінування та стосуються «змісту пам'яті та її значення, зокрема функції, виконуваної певним фрагментом пам'яті, або її провідної думки, та її зв'язку з пам'яттю інших груп» (Голька, 2022, с. 131).

Саме задля збереження національної ідентичності в ситуації виходу з колоніалізму українська еліта активно розпочала повернення українцям пам'яті про їхню національно-культурну генеалогію. Одним із векторів постколоніальних досліджень стали «дослідження антиімперських стратегій та ідеологій, питання глобалізації, багатокультурності й аналіз різних форм підпорядкування — національного, расового, гендерного, класового, генераційного» (Гундорова, 2012, с. 8).

Оптика студіювання проблематики взаємовідношення імперського центру і колоніального простору, яку задав Едвард Саїд у праці «Орієнталізм», в українському літературознавстві змістилась у бік аналізу деколонізації колишніх народів «другого світу», нового історизму й деконструктивізму. Підставою стало розуміння того, що Радянський Союз функціонував як імперська структура, яка базувалася на консенсусі замовчувань, міфів, забуття і компромісів. Пам'ять як соціокультурне й літературне явище стає об'єктом вивчення в наукових розвідках Т. Гундорової, С. Павличко, О. Пахльовської, Я. Поліщука, О. Пухонської та ін.

Заради (від)живлення пам'яті, яка є найважливішою складовою тотожності, сучасна українська література розпочала інтенсивне осмислення місця й ролі українців у розгортанні сюжету історії, повернення їм почуття індивідуальності й просто неповторності, інтегральності, тягlosti (тобто сталості). Цю проблематику можна відстежити у творчості Марії Матіос, Василя Шкляра, Мирослава Дочинця, Тані Малярчук, Софії Андрухович, Оксани Забужко, Леоніда Кононовича та ін.

Відтак тема пам'яті й тотожності стає одним із елементів жанротворення сучасної романістики. Приклади актуальних сучасних романів підтверджують зазначені тенденції.

Пам'ять та історія, де пам'ять віддзеркалює індивідуальний особистий досвід конкретних історичних подій, відтворюються в «Чорному вороні» Василя Шкляра (2009). До життя окремої людини на тлі української історії часів Першої й Другої світових воєн, колективізації, «розквіту» й нівелювання соціалізму, занепаду села перших років незалежності звертається Володимир Лис у романі «Століття Якова» (2010). Подоланню комунікативної прірви між членами родини, між Україною і світом на початку ХХІ століття присвячує Ліна Костенко твір «Записки українського самашедшого» (2011). Про травматичний досвід, забуття і пригадування говорить Таня Малярчук у «Забутті» (2016). Культурно-ментальна

розділеність українського роду й подолання розриву між сходом і заходом України, пов'язування різних людей в одну спільноту стали предметом художнього осягнення Софії Андрухович у романі «Амадока» (2020).

Образ плинності часу і власне концепт забуття закладений у самій назві твору Т. Малярчук. Авторка «Забуття» розмірковує над перервністю, плинністю людської екзистенції та приходить до усвідомлення, що це рух між своїм і чужим, минулим і сучасним. Час «об'єднує безкінечну вервицю безглузких подій» (2016, с. 9); він, як «синій кит», поглинає людське життя, перетравлюючи в собі геніїв і лузерів, героїв і злочинців.

Роман «Забуття» Т. Малярчук оповідає про пам'ять і місце сучасної людини в постколоніальному українському просторі, про усвідомлення нею зв'язку і спадкоємності минулого, теперішнього й майбутнього. Авторка позиціонує себе як речник міленарної генерації, своє захоплення історією вона інтерпретує як таку собі «інтелектуалізацію» внутрішнього конфлікту, як сховок у «розумі, щоб не відчутти чогось сильного і ганебного» (2016, с. 215).

Травматичний досвід минулого сприяє видобуванню схожих переживань із багажу культурної пам'яті. Сучасна людина розчарована соціумом і позбавлена відчуття безпеки: ізоляція, самотність, страх переслідують героїню твору. Для неї «світ перестав бути місцем, де можна було бути впевненим у собі, і жах» охопив її «так само, як сто років» тому В'ячеслава Липинського (2016, с. 156). Про цього українського історика польського походження початку минулого століття жінка вперше дізналася, вивчаючи в бібліотеці старі газети, листування, щоденники, документи тощо. Її відтворення пам'яті минулого спирається на риторику людей чину, людське в історії, що однак не убезпечило цілу епоху від незаслуженого забуття. Йдеться про українських емігрантів Василя Доманицького, Євгена Чикаленка, В'ячеслава Липинського, які жертвовно відстоювали українську ідею. Водночас, позбавлені щастя жити на батьківщині, вони борються з власною невиліковною хворобою — туберкульозом. Сухоти, крім семантики реального діагнозу, символізують ще й захворювання відчуженістю, дисгармонійністю людини на початку ХХ століття.

У композиції роману «Забуття» виразно окреслено дві сюжетні лінії: історію життя В'ячеслава Липинського — теоретика концепції українського монархізму, який був філософом у політиці й лузером в особистому житті, і нашої сучасниці — інтелектуалки, виключно самотньої жінки, яка страждає на психічні розлади. У романному наративі хвороби концептуалізовано і показано як метафору актуальних суспільно-культурних зламів, інтелектуальної та екзистенційної криз.

На перший погляд, між В'ячеславом Липинським, який жив на початку ХХ століття, та інтелектуалкою ХХІ століття немає нічого спільного. «Ми

настільки різні і чужі одне одному, що ніяка розповідь не змогла би поєднати нас в одне ціле...» (2016, с. 7), — зауважує наша сучасниця. Героїня роману «Забуття» акцентує розщеплення пам'яті, руйнування зв'язку з минулим, перервність історії, української ідентичності. Водночас вона вказує на те, що існують три точки перетину їхніх життів: В'ячеслав Липинський колись провів у її рідному місті кілька днів, вона — кілька годин у його рідному селі, і народились вони в один день, лише з різницею в 100 років. У романному нарративі чітко зафіксовано місце пам'яті як у географічному, так і в метафоричному сенсах (*lieux de mémoire*). Це українське село, яке є джерелом збереження культури української ідентичності, метафорою часопростору пам'яті.

Топос Києва, у якому мешкає інтелектуалка ХХІ століття, прочитується в романі не лише як значущий архітектурний простір пам'яті постколоніального покоління українців, але і як метафора «саду пам'яті» (*gardens of remembrance*).

Столиця України є історичним, культурним, науковим центром, де зібрано квіт нації, інтелектуальну еліту, яка має обов'язок виконувати функції збереження, ідентифікації й диференціації пам'яті українського народу. Ідентифікаційна роль пам'яті заснована на спадкоємності традиції: «Функція культурної мнемотехніки полягає в забезпеченні наступності, або ідентичності. Ідентичність, як неважко здогадатися, заснована на пам'яті і спогадах про минуле» (Ассман, 2004, с. 95). Функція диференціації пам'яті виражається через протиставлення «своє / чуже», яке, своєю чергою, стає основою поділу людей на групи за певними ознаками, чи то нація, чи то соціальна група, чи то релігійна громада і т. п.: «Чужість, породжена культурою, може інтенсифікуватися до ксенофобії, ненависті між народами і війни на знищення. Така амбівалентність входить у феноменологію культурної пам'яті» (Ассман, 2004, с. 95).

Найновіший роман С. Андрухович «Амадока» обертається навколо історії чотирьох поколінь різних епох і об'єднаний темою розриву пам'яті, тотожності, часу, простору. «Маємо прикметне для постколоніальних романів не лінійне раціональне уявлення про історію роду, а коло вічного повернення» (Гундорова, 2012, с. 119). Саме воно, зауважує Тамара Гундорова, і «знімає розрив поколінь, силоміць перерваних тоталітарною машиною, що руйнувала і пожирала цілі генерації» (Гундорова, 2012, с. 119). С. Андрухович концептуалізує образ пам'яті, що пов'язаний із аналізом проблем провини й спокутування, проживання минулого, викорінення буття та ін. Авторка поєднує в логічний переконливий нарратив декілька дражливих тем: війну на сході України, Голокост, Другу світову війну, боротьбу УПА, неокласиків і «розстріляне відродження». Вони сприймаються як складники української ідентичності. «Це теми, пов'язані з травмами ХХ століття», — зауважує С. Андрухович (Андрухович, 2020с).

У метафорі, яку декларує назва твору, Амадока прочитується як Україна, що може не відбутися і зникнути як культура, як цивілізація в сучасному глобалізованому світі. У романному часі це найбільше в Європі озеро, яке було позначене на середньовічній мапі. Про нього згадував ще Геродот у своїй «Історії». Озеро існувало на території України, на межі Галичини й Поділля, упродовж кількох століть аж до свого безслідного зникнення. С. Андрухович пояснює, що Амадока — це «метафора на позначення великої сукупності якихось сюжетів, яких ми не пам'ятаємо сьогодні і які оминаємо увагою. Це білі плями, незагоєні травми, які тривожать і які ми не можемо окреслити» (Андрухович, 2020b).

Семантику образу Амадоки доповнюють такі алегорії, як Архів, Музей історичних коштовностей, кладовище. Архів у трактуванні С. Андрухович означає сховище, простір збереження приватних людських історій. Музей передбачає наявність історичних цінностей у сучасному бутті. Кладовище символізує забуття і відмолодження пам'яті.

Переплітаючи в композиції твору різні часові пласти — початок ХХІ століття, 20–50-ті роки ХХ століття — й різні простори (східної й західної території України, її столиці — Києва), авторка здійснює спробу відмолодити родову національну історію, з'єднати розрізнені фрагменти пам'яті та «зшити» її в цілісне полотно культурно-національної пам'яті. Таку роль у романному хронотопі відведено головній героїні роману, архіваріусу Романи. Вона забирає з госпітала в Києві дуже понівеченого шрамами чоловіка, якого поранено на війні на сході України. Він дивом залишився живим, однак утратив пам'ять. Чоловіка неможливо фактично ідентифікувати, оскільки його тіло спотворене. Однак Романа впізнала на всуціль забинтованому обличчі «його губи. Вона ні з ким би його не сплутала. Цей контур. Ця тріщинка на нижній. Кутики» (2020а, с. 144).

Хірурги в госпіталі докладають неймовірних зусиль, щоб зшити пошматоване тіло вояка; психіатр намагається повернути пам'ять хлопцеві. Тут головним об'єднувачим моментом лишається відновлення цілісності людської ідентичності, що формує смислові обшири символу. Пошматованість тіла й розщеплення пам'яті героя уособлюють теперішню ситуацію в Україні: окупацію Росією Криму, кровопролиття в Донецькій і Луганській областях, зумовлене російсько-українською війною, маніпулювання пам'яттю українців і формування гібридної ідентичності на захоплених ворогом територіях.

У романному часі Романа дбайливо «чипізує» вояка детальними спогадами «про західну родинну сагу і кілька романізованих біографій про людей із геть чужого йому культурного світу. Пришиває українську мову й історію про кохання в часи Голокосту» (2020а, с. 152). Читачеві зрозуміло, що їй не можна довіряти, адже Романа чує

російську мову з уст Богдана, яка пробивається крізь його сон, марення, галюцинації. Крім того, поблиски у свідомості чоловіка висвічують іншу історію життя — людини зі сходу України. Коли «коротка мить розбивалась на мікроскопічні фрагменти, розтягнуті кінематографічною плівкою за межі часу» (2020а, с. 185), то в пам'яті Богдана виринали з темного забуття картини радянського Донбасу — «цинобрових комбінатів», «неозорого промислового раю, захищеного під ковдрою ядучого хмаровиння» (2020а, с. 733), багатющої домашньої бібліотеки, образів діда і батька, залюблених у свою справу тощо.

Однак Романа зятятю намагається повернути здатність чоловікові жити в сучасних реаліях, відтак прагне прищепити чужу пам'ять Богдану, іншу тотожність, спонукає до «проживання» іншої екзистенції. Так він потрапляє несвідомо в чужу для нього історію родини з Галичини, яка оживає в його свідомості й стає частиною теперішнього життя героя роману. У романному часопросторі таким чином фактично долається ментально-культурна розділеність українців, які живуть на її східних і західних територіях, та стверджується цілісна національна історія.

Романа має владу над минулим, оскільки працює з архівними матеріалами й наділена багатою уявою. Відтворення архітектури національної пам'яті минулого спирається на приватне життя кожного з героїв роману: Уляни Фрасуляк і Пінхаса Бірнбаума, офіцера НКВД Красовського, єврейської дівчини Зої, професора — батька Богдана та ін. Усі голоси персонажів у романі звучать опосередковано через Романа, що пере-оповідає забуті й знищені історії. С. Андрухович в одному з інтерв'ю зауважила, що три частини її роману можна охарактеризувати як три різні жанри: любовний роман, есе, історичну драму (Андрухович, 2020с).

Прикметно, що сліди минулого головна героїня відчитує з «пожовклого барахла», яким наповнені чотири валізи. Їх приніс до Архіву справжній Богдан-галичанин перед від'їздом на війну.

Старі зошити, списані школярським похилим письмом, фіолетовим чорнилом, вицвілим і розмитим, схожим на марганцівку. Коричнево-сепієві знімки зі зубцюватими краєчками. З глянцевого прямокутника визирали наївні і розгублені обличчя людей з минулого століття: жінки в хустках і беретках, чоловіки в недоладних костюмах, перелякані й заплакані діти. (2020а, с. 37)

Ці непотрібні речі, фотографії, предмети стають «ілюстраціями до цілої епохи» (2020а, с. 39) (щоправда, у приватному її віддзеркаленні) і забезпечують романному часопростору міжпоколіннєву трансляцію значущих для групи знань про минуле, відтак прочитуються як ключові детермінанти родинної ідентичності.

Символізація в романі «Амадока» С. Андрухович розширює літературні, біографічні, культурні, національні контекстні зв'язки та скерована до джерел давніх культур і релігій. Загалом художній текст постає як мнемонічне мистецтво *par excellence*, оскільки є виявом роботи пам'яті й уписується в простір пам'яті, який складається з текстів. У знакову систему української культури початку XXI століття вписано окремі сегменти з XVIII століття: цитати зі священної для євреїв книги Тори, висловлювання українського філософа Сковороди, знакові скульптури галицького майстра Йогана Георга Пінзеля. Екзистенційно-магічна присутність мудрості попередніх поколінь, як декларує авторка роману, «заспокоює і розраджує». Адже «ця мудрість вічна й універсальна. Тому вона загоює рани...» (2020а, с. 39). Таким чином зв'язано всі різнобічні й різночасові історії в ланцюг культурних явищ сучасності. Ключем до їх дешифрування служить пам'ять, архітектура якої доповнюється моментом її «проживання» і лікуванням травм.

Вдалу спробу позитивного опрацювання пам'яті й тотожності на матеріалі історії Буковини XVIII–XXI ст. здійснила Марія Матіос у романі «Букова земля». Жанр твору, згідно з визначенням самої авторки, — це «роман-панорама завдовжки у 225 років». Він отримав статус бестселера в Україні і задав певний формат читання — той, що на межі популярної та серйозної літератур.

Роман населяють буковинці, з одного боку, непересічні люди зі своєю ментальністю, філософським поглядом на світ, прив'язаністю до віковичної природи й архаїчних вірувань, які прагнуть залишитися собою, незважаючи на мінливі примхи долі. З іншого боку, вони гармонійно вписані у своє оточення, в історію свого краю завдовжки понад два століття. Індивідуальна тотожність кожного буковинця — це репрезентація долі декількох поколінь, які зазнали дискримінації та в багатьох аспектах насильницької політики румунських, німецьких, советських тоталітарних режимів, що спричиняли зміни в людському світовідчутті, ментальності, пам'яті. Перше М. Матіос репрезентує через індивідуальні особливості мови персонажів, характерні для них побут і звичаї, а також глибокі спостереження за їхньою ментальністю. Друге — через апеляцію до екстремальних карколомних ситуацій історичних катаклізмів (Першої світової війни, заворушень 1918 р., Другої світової війни, антисоветського опору на Буковині, сучасної російсько-української війни), а в конкретно-людському вимірі — до смертей, поневірянь і гонінь. У конкретному письменниці прагне передати цілу епоху, тяглість.

У романному часопросторі пам'ять постає тією силою, яка творить тотожність людських існувань як в особистій, так і в груповій площині. Через пам'ять у психіці особи почасти створюється й кристалізується почуття тотожності. Не випадково в тексті М. Матіос вкладає в уста Творця слова про те, що

нагадування давно минулих подій чи проми-нулих людей — це однозначне й безсумнівне відновлення історичної справедливості щодо цих людей, навіть якщо у їхніх досьє є неморальні речі. Ми можемо мати про них тільки відомості, тільки реєстр їхніх добрих і негідних справ, але ми в жодному разі не можемо бути суддями тих, що вже минули. Не безслідно щезли — а просто минули. Як минає ніч чи день, осінь чи літо. (2021, с. 42)

Як бачимо, йдеться про почуття тягlosti, яке ґрунтується на минулому й пам'яті про нього — індивідуальній і колективній.

Фабула твору розповідає — в надзвичайно сугестивний і емоційно забарвлений спосіб, притаманний стилю М. Матіос, — про драматичні історії життя чотирьох гуцульських родин: княжого роду Васильків, найбільших землевласників у Катарінендорфі баварського роду Ваґнерів, селянського роду Берегівчуків і Вівчарів із села Сірук у Карпатах. Життєписи цих родин розглядаються в контексті їхніх взаємозв'язків і взаємовпливів із погляду Вічності, тягlosti. У детальне художнє зображення історій родоводів, побуту, звичаїв гуцулів авторка вплітає згадки про відомих історичних осіб: Осипа Маковея, Лук'яна Кобилицю, Ольгу Кобилянську, Пауля Целана, Андрея Шептицького.

У художньому світі М. Матіос можна окреслити декілька концентричних кіл, серед яких центральним є село Сірук у далекому буковинському закутку, воно — питома батьківщина й органічне середовище, де герої почуваються природно і гідно. Далі кола розходяться в ближчі й більш віддалені світи. Окрім рідної Буковини із Чернівцями в центрі, де концентрується культурне й політичне життя краю, усе частіше з'являються Київ, і Донбас, і Відень, і Бухарест, і Берн, і Росія, і Сибір.

Окреслення провінційного закутка, села Сірук, як місця подій передбачає декілька завдань, які письменниця ставить: це легітимізація своєї тожності та визначення місця й ролі буковинців в історії світу шляхом видобування власних ознак і минулих ситуацій із колективної пам'яті та введення їх у великий досвід. Герої в романі М. Матіос живуть у гармонії з природою, зі світом. Глибинне історичне почуття мало не родинно пов'язує не лише близьких, але й далеких персонажів в одну спільноту. Однак травматичні суспільно-політичні події гвалтовно руйнують вікові сімейні уклади і звичаї.

На прикладі двох сестер-близнючок — Ганнушки і Марушки Берегівчук — простежується проблема втрати тожності й змістів, які закорінені в пам'яті, розриву тягlosti. Сестри були дуже схожі між собою, і їх ніхто не міг розпізнати, лише мати «знала, котра з них Марушка, а котра — Ганнушка» (2021, с. 721). Коли ж прийшли енкаведисти за однією із «дочок Юра Берегівчука з хутора Сірук, через яку, як стверджував агент, можна

спробувати знайти вихід на “Лиса”» (2021, с. 795), то забрали обидвох дівчат, оскільки не змогли визначити, хто з них — Марушка.

Пожалівши свою сестру, яка була при надії, носила під серцем дитину українського повстанця, Ганнушка назвалася Марушкою й опинилася «поза Уралами». Перші два роки дівчина отримувала листи від родини, хоч і зрідка, хоч і коротенькі, але згодом будь-який зв'язок із родовим місцем пам'яті, Сіруком, було втрачено. Коли дівчина усвідомила розрив із родиною, з минулим, то це стало поворотним пунктом — і в її душі поселилась образа, бо сиділа вона «задурно», ніхто її не шукав, а як і шукав, то вона не відала того. Вертатися на місце народження за судженої було заборонено, тому Ганнушка опинилася на Донбасі. Історичні події ХХ століття нагло вирвали її з рідного коріння, тож Ганнушка змушена була виживати в іншому світі в ситуації постійних загроз і небезпеки.

Письменниця чітко вказує на причину розриву Ганнушки з місцем своєї сили — Сіруком, рідними, її одомашненим світом. І цією причиною в тексті М. Матіос є влада, радянська ідеологія, скерована на винищення українців як нації. У найгостріших моментах вона застосовує свою силу, загрожуючи і знищуючи спокійне й розмірене життя буковинців.

Вихід поза межі сільського затишку змінює характер і відчуття часу. Ганнушка важко працює, але живе в нестатках і перебуває в ситуації постійного переслідування як колишньої бандерівки з боку органів влади і з боку людей, які живуть поруч. Смысл поняття батьківщини тут, на Донбасі, виявляється радикально відмінним від того, у якому вона зростала і формувалася як особистість. Ганнушка потрапляє в чуже їй середовище, яке насміхається над її рідною мовою, над її вбранням, її дитиною, власне — над тотожністю героїні, адже місцеві маргінали асимілювались упродовж колоніальної історії та ідентифікують себе з російською культурою. Дочка відчувається від матері і, щоб увійти в коло своїх ровесників, влитися в донецьку культуру повсякденності, починає уникати з рідною людиною близького довірливого спілкування. Відтак Ганнушка, щоб убезпечити дочку від людського цькування в посьолку, замовчує походження свого роду, історію свого переселення на Донбас. По суті, йдеться про замовчування й нівелювання базових цінностей української культури: роду, родини, їхнього духовного і культурного вимірів.

На прикладі Ганнушки, її родини в «Буковій землі» зображено конфлікт різних ідентичностей, що став неминучою реальністю ХХ століття — української та радянської.

Російсько-українська війна, яка розпочалася 2014 року в Донецькій і Луганській областях, у сюжетній інтерпретації стала реакцією на загрозу неповернення національної історичної пам'яті, що визначає українську версію європейськості

з одного боку і наростання духу нетерпимості й агресії російсько-імперської тотожності — з іншого.

Символічним утіленням буковинської й донецької ментальності є образи внуків Марушки (Петруська) і Ганнушки (Стьопки), які зустрілися на полі бою на Донбасі. Прикметно, що у фіналі твору від снаряду гине Петрусько разом із Ганнушкою, яка повідала внукові сестри історію свого життя.

Отже, сучасна українська проза в різні способи репрезентує тему пам'яті й тотожності, той спектр її, який визначає українську дійсність у різних аспектах суспільного життя. Знаковими в цьому плані стали твори Т. Малиарчук, С. Андрухович, М. Матіос. Героїня роману «Забуття» шукає способів відродження тягlosti української історії, відновлення цілісності пам'яті, віднайдення культурно-національної ідентичності. Проблеми розриву поколінь, які виникають у глибинах реального соціокультурного досвіду, стають предметом літературної рефлексії в романі «Амадока» саме через свою особливу значущість для самоідентифікації як людини, так і суспільства загалом. Окрім спільної мети — викриття радянської псевдопам'яті й (від)живлення питомої української тотожності, автори порушують проблеми регіональної специфіки суспільного сприйняття («Букова земля») і розвінчування радянсько-російських міфів щодо СРСР.

Це студіювання теми пам'яті в сучасній українській літературі не претендує на всеохопність і вичерпність, оскільки відкриває нові перспективи пізнання художнього твору.

Покликання

- Андрухович, С. (2020a). *Амадока*. Видавництво Старого Лева.
Андрухович, С. (2020b, 26 лютого). «Ми живемо в озері забуття» — інтерв'ю з письменницею Софією Андрухович. *Громадське*. <https://hromadske.ua/posts/mi-zhivemo-v-ozeri-zabuttya-intervyu-z-pismenniceyu-sofiyeyu-andruhovich>
Андрухович, С. (2020c, 18 березня). Софія Андрухович про свій новий роман «Амадока». *L'officiel*. <https://officiel-online.com/lichnosti/intervju/sofia-andruhovich-about-amadoka/>
Ассман, Я. (2004). *Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности*. Языки славянской культуры.

- Голька, М. (2022). *Суспільна пам'ять та її імпланти*. Нікка-Центр.
Гундорова, Т. (2012). *Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми. Статті та есеї*. Гранті-Т.
Кавун, Л. (2016). Вертикальний контекст: категорія пам'яті літературної творчості. У *Soucasna ukrajinijska problema jazyka, literatury a kultury* (с. 419–424). Ukrainica VII. University Palackiana.
Локк, Дж. (2017). *Розвідка про людське розуміння*. Акта.
Малиарчук, Т. (2016). *Забуття*. Видавництво старого Лева.
Матіос, М. (2021). *Букова земля*. А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА.
Нора, П. (2014). *Теперішнє, нація, пам'ять*. Кліо.
Поліщук, Я. (2012). Реінтерпретація пам'яті в сучасному українському романі. *Наукові записки. Серія "Філологічна"*, 28, 183–204.
Пухонська, О. (2018). *Літературний вимір пам'яті*. Академія.
Рікоєр, П. (2004). *Пам'ять, історія, забвение*. Изд-во гуманитарной литературы.
Хальбвакс, М. (2007). *Социальные рамки памяти*. Новое издательство.

References (translated and transliterated)

- Andrukhoivich, S. (2020a). *Amadoka*. Vydavnytstvo Staroho Leva.
Andrukhoivich, S. (2020b, February 26). "We live in the lake of oblivion" — interview with the writer Sofia Andrukhoivich. *Hromadske*. <https://hromadske.ua/posts/mi-zhivemo-v-ozeri-zabuttya-intervyu-z-pismenniceyu-sofiyeyu-andruhovich>
Andrukhoivich, S. (2020c, Marth 18). Sofia Andrukhoivich about his new novel "Amadoka". *L'officiel*. <https://officiel-online.com/lichnosti/intervju/sofia-andruhovich-about-amadoka>
Assman, Ya. (2004). *Kulturnaya pamyat. Pismo, pamyat o proshlom i politicheskaya identichnost v vysokikh kulturakh drevnosti*. Languages of Slavic culture.
Halbwachs, M. (2007). *Sotsialnye ramki pamyati* [Social framework of memory]. New publishing house.
Holka, M. (2022). *Suspilna pamiat ta yii implanti*. Nikka-Tsentr.
Hundorova, T. (2012). *Tranzytna kultura. Symptomy postkolonialnoi travmy. Statti ta esei*. Hrani-T.
Kavun, L. (2016). Vertykalnyi kontekst: katehoriia pamiati literaturnoi tvorchoosti [Vertical context: the category of memory of literary creativity]. *Contemporary Ukrainian problems of language, literature and culture*, 419–424. Ukrainica VII. University Palackiana.
Locke, J. (2017). *Rozvidka pro liudske rozuminnia*. Akta.
Maliarchuk, T. (2016). *Zabuttya*. Vydavnytstvo Staroho Leva.
Matiyos, M. (2021). *Bukova zemlia*. A-BA-BA-HA-LA-MA-HA.
Nora, P. (2014). *Teperishnie, natsiia, pamiat*. Klio.
Polishchuk, Ya. (2019). Reinterpretatsiia pamiati v suchasnomu ukrainskomu romani. *Naukovi zapysky. Seriya "Filolohichna"*, 28, 183–204.
Pukhonska, O. (2018). *Literaturnyi vymir pamiati*. Academy.
Ricoeur, P. (2004). *Pamyat, istoriya, zabvenie* [Memory, history, oblivion]. Publishing house of humanitarian literature.

Lidiia Kavun

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

THE TOPIC OF MEMORY AND IDENTITY IN CONTEMPORARY UKRAINIAN PROSE

The relevance of the study is determined by the need to highlight the issues of memory and identity in the context of globalization, decolonization, the escalation of the Russian-Ukrainian war, and the intensification of the search for national and individual identity, particularly through the means of literature. The object of the research is Ukrainian prose of the beginning of the 21st century, which records memory and raises the issues of identity and historical continuity. The epic dimension of the problem is most fully represented by such novels as "Oblivion" by Tania Maliarchuk, "Amadoka" by Sofia Andrukhoivich, and "Beech Land" by Maria Matios. The subject of the research is individual and group memory and identity, at one time artificially displaced from the national narrative and deliberately interrupted by the dictatorial Soviet-

Russian regime. The study aims to investigate the artistic reconstruction of the memory and identity of Ukrainians in national literature of the beginning of the 21st century, to find out the instrumentalization of memory meanings and the role of remembering/forgetting.

As a result of the research, using the hermeneutic method, we trace the artistic interpretation of memory in the context of an intensive understanding of the place and role of Ukrainians in the unfolding of the plot of history, returning to them a sense of individuality, and simply uniqueness, integrality, and durability (that is, permanence). Tania Maliarchuk's novel "Oblivion" tells about the memory and place of modern man in the post-colonial Ukrainian space, about his awareness of the connection and continuity of the past, present, and future. Sofia Andrukhovych's novel "Amadoka" deals with the history of four generations of different eras and is united by the theme of the rupture of memory, tradition, time, and space. A successful attempt at positive processing of memory and identity based on the material of the history of Bukovyna in the 18th–21st centuries was performed by Maria Matios in the novel "Beech Land". In addition to the common goal of exposing the Soviet pseudo-memory and (re)nourishing specific Ukrainian identity, the authors raise issues of regional specificity of public perception and debunking Soviet-Russian myths about the USSR.

The prospects of research on the topic of memory and identity are reproductions of the entire range of semantic resources encoded in Ukrainian literature. This can become a way to escape from the power of the myths of the Russian Empire.

Keywords: modern Ukrainian literature; identity; memory; endurance; novel.

Стаття надійшла до редколегії 23.01.2023